

DOI: 10.15407/kraieznavstvo2024.02.190

УДК 908(477.46)-043.86"1920"[(045)

**Зінаїда Священко** (м. Умань)

докторка історичних наук, професорка  
кафедри всесвітньої історії та методик навчання  
Уманського державного педагогічного  
університету імені Павла Тичини  
E-mail: szv09@meta.ua  
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5845-3115>

**Олена Скрипник** (м. Умань)

кандидатка історичних наук, доцентка  
кафедри всесвітньої історії та методик навчання  
Уманського державного педагогічного  
університету імені Павла Тичини  
E-mail: olena-skripnik@meta.ua  
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1904-3468>

## Становлення та розвиток краєзнавчого руху в Уманській окрузі у 1920-х роках

*У статті аналізується становлення та розвиток краєзнавчого руху на Уманщині у контексті суспільно-політичних процесів 1920-х років, простежується розвиток дослідницько-пошукових та просвітницьких форм краєзнавчої роботи, акцентується увага на змісті краєзнавчої діяльності. З'ясовано, що основними осередками розвитку краєзнавства і залучення до нього представників різних верств громадськості були краєзнавчі музеї. Учасниками краєзнавчого руху в більшості були освітяни як представники наймасовішого прошарку місцевої інтелігенції. Щодо змісту краєзнавчої роботи, то переважали археологічні та етнографічні розвідки. Констатується, що з кінця 1920-х років почалося згортання краєзнавчого руху. В умовах утвердження тоталітарного режиму краєзнавці Уманщини зазнали репресій, а краєзнавство на довгі роки згасло.*

**Ключові слова:** краєзнавство, Уманщина, громадський рух, музеї.

**Zinaida Sviashchenko** (Uman)

Doctor of Historical Sciences, Associate professor  
of world history and methods of teaching,  
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University  
E-mail: szv09@meta.ua  
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5845-3115>

**Skrypnyk Olena** (Uman)

Candidate of Historical Sciences, Associate docent  
of world history and methods of teaching,  
PavloTychynaUman State Pedagogical University  
E-mail: olena-skripnik@meta.ua  
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1904-3468>

## Formation and development of the local history movement in Uman district in the 1920s

*The article analyzes the formation and development of the local history movement in the Uman region in the context of socio-political processes of the 1920s, traces the development of research-research and educational forms of local history work, and focuses attention on the content of local history activity. It was found that local history museums were the main centers of the development of local history and the involvement of representatives of various layers of the public in it.*

*The participants of the local history movement were mostly educators as representatives of the most massive stratum of the local intelligentsia. As for the content of local history work, archaeological and ethnographic explorations prevailed. It is noted that the decline of the local history movement began in the late 1920s. In the conditions of the establishment of the totalitarian regime, local historians of the Uman region suffered repression, and local history faded away for many years.*

**Key words:** local history, Uman region, public movement, museums, local historians.

У реаліях сьогодення важливим завданням є популяризація історичного минулого українського народу, подолання історичних міфів та протидія фальсифікаціям історії, ворожим ідеологічним впливам. Виникає необхідність застосування нових підходів до патріотичного виховання і важлива роль у цьому належить краєзнавству. З огляду на це набуває актуальності дослідження історії краєзнавчого руху та дослідницько-пошукових та просвітницьких напрацювань у різних регіонах України. Метою статті визначено комплексний аналіз процесу становлення та розвитку краєзнавчого руху у 1920-х роках на Уманщині – важливому історико-культурному регіоні України.

Історії краєзнавчого руху на Уманщині приділяла увагу О. Барвінок<sup>1</sup>, яка досліджувала зародження музейництва на Уманщині, зокрема заснування Уманського краєзнавчого музею. Дослідження І. Опацького<sup>2</sup> присвячені життю і діяльності першого директора цього музею, відомого українського археолога та мистецтвознавця Петра Курінного. У контексті розвитку

краєзнавчого руху на Черкащині цієї проблеми торкалися В. Лазуренко і С. Рубан<sup>3</sup>, В. Мельниченко<sup>4</sup>, Л. Набок<sup>5</sup>, О. Нестуля<sup>6</sup>. Але комплексно проблема дослідження історії краєзнавчого руху на Уманщині у 1920-х роках не досліджувалася.

На Уманщині (її ми розглядаємо в адміністративно-територіальних межах Уманської округи) друга половина 1920-х років стала періодом помітного піднесення краєзнавчого руху. Своєрідними опорними пунктами розгортання краєзнавчого руху і згуртування дослідників рідного краю були музеї. В Умані краєзнавчий музей почав діяти в 1917 р.<sup>7</sup> Хоча історія створення Уманського краєзнавчого музею бере свій початок у 1906 році, коли за ініціативою вчителя чоловічої гімназії, а згодом відомого українського археолога, мистецтвознавця та музеєзнавця Данила Щербаківського, був створений гурток любителів старовини. Члени гуртка зібрали цікаву збірку старовинних речей, декоративних розписів, побутових предметів, але музей не було відкрито через заборону місцевої влади. Зібрані матеріали

<sup>1</sup> Барвінок О. В. Зародження музейного руху на Уманщині у першій чверті ХХ ст. // Регіональні проблеми української історії: збірник наукових праць. Умань: ПП Жовтий, 2009. Випуск 2. С. 117–126.

<sup>2</sup> Опацький І. Ю. Петро Курінний – засновник Уманського краєзнавчого музею. Режим доступу: URL: [https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8551/1/Opatskiy\\_I.pdf](https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8551/1/Opatskiy_I.pdf)

<sup>3</sup> Лазуренко В. М., Рубан С. Л. Становлення та розвиток краєзнавчого руху на Черкащині у другій половині 1920-х років // Актуальні питання у сучасній науці. № 8(14) 2023. С. 990–1001.

<sup>4</sup> Мельниченко В. М. Краєзнавство Черкащини: сторінки історії. Черкаси: Вертикаль, 2010. 192 с.

<sup>5</sup> Набок Л. Історія музейної справи Черкащини 1921–1931 рр. // Переяславський літопис. 2013. Вип. 4. С. 3–8.

<sup>6</sup> Нестуля О. О. Неспокій серця (Ф. М. Мовчанівський) // Репресоване краєзнавство 20–30 рр. К., 1991. С. 209–215.

<sup>7</sup> Мельниченко В. М. Краєзнавство Черкащини: сторінки історії. Черкаси: Вертикаль, 2010. С. 24–25.

були передані до Київського місцевого музею, а в 1910 році Д. Щербаківський теж переїхав до Києва<sup>8</sup>.

У листопаді 1917 року нарешті відбулося відкриття «Історичного музею Уманщини» у приміщенні 1-ї Української гімназії імені Б. Грінченка. Організатором і першим директором музею був український археолог та мистецтвознавець Петро Курінний. Уманський музей складався тоді з кількох невеликих відділів<sup>9</sup>. Фонди музею поповнювались, а перехід гімназії у нове приміщення дозволив вперше розгорнути постійно діючу експозицію. Зі звіту П. Курінного «Сучасний стан історичного музею Уманщини», складеного 20 травня 1921 р. відомо, що музей займав 1 залу, де експонувалися історичні й археологічні збірки, а 6 кімнат і коридор були пристосовані під картинну галерею<sup>10</sup>.

У 1924 р. музей був визнаний державною установою і отримав назву «Соціально-історичний музей Уманської округи»<sup>11</sup>. Йому було надане нове приміщення, в якому він знаходиться і нині. На основі наявних експонатів було сформовано експозицію із таких відділів: археологічного, соціально-історичного, відділ Старої Умані, картинна галерея (кімната малярства італійського, старонімецького, польського і новішого західного малярства), Відділу культової старовини, кабінету стародруків та бібліотеки<sup>12</sup>. Таким чином, музей в Умані постає як міцний науководослідний центр України. Його відділи мали низку першорядних збірок – це наслідок десятирічної наполегливої і систематичної праці колективу музею<sup>13</sup>.

1924 р. був переломним і для його директора П. Курінного, який переїздить

жити і працювати до Києва, де він розпочинає роботу у Всеукраїнському Археологічному Комітеті (ВУАК) при ВУАН, обіймає посаду директора «Заповідника, який було засновано в Києво-Печерській Лаврі, продовжує археологічні дослідження»<sup>14</sup>.

За ініціативою другого директора музею Б. Безвенглінського та за допомогою Уманського Окружного Виконкому 31 жовтня було організовано краєзнавчий гурток при музеєві, який мав у своєму складі досвідчених дослідників (15 осіб). Краєзнавчий гурток видав збірник праць, у якому публікувалися статті, що висвітлювали різні сторони життя округи<sup>15</sup>. Зусиллями М. Скуратівського видано краєзнавчий збірник «Уманщина». Музей розгорнув і широку просвітницьку роботу, культурне обслуговування місцевого населення, яке полягало у щорічних звітних виставках місцевих художників<sup>16</sup>.

Значна робота зі збирання, обробки, наукової інвентаризації музейного фонду проводилася штатними і позаштатними співробітниками музею. Слід зазначити той факт, що музей до 1923 р. існував на громадських засадах і на благодійні внески громадян<sup>17</sup>.

У роботу музею втручалися партійні та радянські органи. Зокрема, 1 березня 1924 р. Уманський окружний партійний комітет дав розпорядження всім первинним парторганізаціям (комосередкам) «вжити усіх заходів по збору матеріалів щодо історії партії та історії революційного руху на Уманщині, а також про передачу музею всіх справ установ різних урядів за час від 28 лютого 1917 р. по 1 січня 1924 р.»<sup>18</sup>. Це сприяло, як зазначав,

<sup>8</sup> Нарис історії Уманщини (з найдавніших часів до 60-х років XX століття) : Монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. С. 113.

<sup>9</sup> Курінний П. П. Показчик історичного музею Уманщини в році 1918. Умань, 1918. Фонди УКМ. С. 4.

<sup>10</sup> Набок Л. Історія музейної справи Черкащини... С. 4.

<sup>11</sup> Нарис історії Уманщини... С. 113.

<sup>12</sup> Курінний П. Соціально-історичний музей Уманщини // Український музей / За ред. П. Курінного, Ф. Ернста, Д. Щербаківського, М. Рудинського та С. Гілярова. К., 1927. С. 267.

<sup>13</sup> Барвінок О. В. Зародження музейного руху на Уманщині... С. 124.

<sup>14</sup> Опацький І. Ю. Петро Курінний – засновник Уманського краєзнавчого музею...

<sup>15</sup> Життя краєзнавчих організацій. Уманська округа // Краєзнавство. 1927. № 2. С. 28.

<sup>16</sup> Курінний П. Соціально-історичний музей Уманщини... С. 269.

<sup>17</sup> Барвінок О. В. Зародження музейного руху на Уманщині... С. 124.

<sup>18</sup> Лист в Історичний музей від 01.03.1924 р. про організацію збору матеріалів по історії партії та революційного руху. Уманський краєзнавчий музей (далі – УКМ), ф. 643.4.

Г. Ю. Храбан, значному зростанню фондів музею<sup>19</sup> (хоча за рахунок надто заідеологізованих експонатів, які сьогодні не викликають ні в кого великого інтересу).

Одним із дослідників історії Уманщини у 1920-х роках був уродженець м. Тальне, відомий у той час історик, археограф, архівіст, джерелознавець, літературознавець, шевченкознавець, М. Ткаченко. У 1923 р. він побував в Умані з метою ознайомлення з архівами міста і збирання матеріалу з історії Уманщини для історико-біографічного словника. Відвідавши краєзнавчий музей, історик був вражений його зібранням, особливо архівним. Зокрема, М. Ткаченко дав перелік пам'яток невеликого Картографічного відділу<sup>20</sup>. Микола Ткаченко віднайшов багато нових даних з історії рідного краю й у 1925 році написав ґрунтовну розвідку «Гуманщина XVI–XVII вв.»<sup>21</sup>. За словами самого дослідника, вона була тісно пов'язана з його студіями з історії Уманщини в Історико-географічній комісії Української землі при Українській Академії Наук і задумувалось ним як розділ ширшої праці з історії Уманщини. Автор зробив спробу змалювати соціально-політичний та економічний розвиток краю в XVI – XVII ст. Зауважимо, що і на сьогодні це дослідження не втратило своєї цінності. Не дивлячись на те, що праця М.Ткаченка охоплює XVI–XVII ст., автор віддає належне і попередньому періоду розвитку історичної Уманщини. Дослідник веде історію регіону від часів трипільської культури, аналізує окремі факти в розвитку Уманщини князівських часів. Велика увага приділяється процесу залюднення краю, акцентує увагу на крайовому становищі земель Уманщини.

На Уманщині у 1920-х рр. активну краєзнавчу роботу проводив відомий археолог,

краєзнавець і музейний діяч Т. М. Мовчанівський. Працюючи директором школи у селі Краснопілка, він збирав та опрацьовував місцеві матеріали з українського фольклору та етнографії, досліджував археологічні та архітектурні пам'ятки Уманської округи.

Він брав також участь у розкопках відомої археологічної пам'ятки – могильника білогрудівської культури та поселень трипільської культури. До краєзнавчої роботи, вивчення, збереження і охорони багатой історико-культурної спадщини регіону Т. М. Мовчанівський залучав місцевих краєзнавців, насамперед вчителів та учнів очолюваної ним школи. Разом з ними у 1924 р. він організував при Краснопільському сільському клубі краєзнавчий музей. Тоді ж його зусиллями було відкрито музей і у сусідньому селі Верхнячка<sup>22</sup>.

Є всі підстави вважати, що в радянський час переважно з Уманським краєзнавчим музеєм була пов'язана наукова діяльність М. К. Якимовича. У сучасних публікаціях зазначається, що у створенні цього музею «брали участь відомі українські музеєзнавці Х. Ящуржинський, М. Якимович»<sup>23</sup>. У 1920-х та 1930-х рр. він брав участь у польових дослідженнях музею і, напевно, якийсь час займав тут посаду штатного наукового співробітника – археолога.

У 1925 р. М. К. Якимович відкрив поселення трипільської культури на околиці села Володимирівка (нині на території Новоархангельського району Кіровоградської області)<sup>24</sup>. Пам'ятку досліджувала протягом 1927–1947 рр. (з перервами) низка експедицій під керівництвом Б. П. Безвенглінського, С. С. Магури, В. Є.Козловської та Т. С. Пассек<sup>25</sup>. У 1927 р. він дослідив місцезнаходження трипільської культури неподалік с. Погорилівка, а 1928 р. він разом із Б. П. Без-

<sup>19</sup> Храбан Г. Ю. Краєзнавчому музею 40 років. УКМ, ф. Д 4799, арк. 130.

<sup>20</sup> Ткаченко М. Відгук про знайомство з архівними збірками, що стосуються історії Уманщини (25 вересня 1923 р.) // Матеріали Інституту рукописів НБУ ім. В. І. Вернадського, Ф. Х. шифр 11888, арк. 1–7.

<sup>21</sup> Ткаченко М. Гуманщина в XVI–XVII вв. К.: УАН, 1927. 32 с. (Окремий відбиток з XI книги Записок Історико-філологічного відд. УАН).

<sup>22</sup> Нестуля О. О. Неспокій серця... С. 209–215.

<sup>23</sup> Календар пам'ятних дат Черкащини на 2017 рік / уклад.: Л. Т. Демченко та ін.; ред. В. К. Величко. Черкаси: ОУНБ ім. Т. Шевченка, 2016. С. 60–61. Режим доступу: URL: <http://library.ck.ua/files/2016/10/Kalendar2017.pdf>

<sup>24</sup> Якубенко О. О. Володимирівка // Енциклопедія трипільської цивілізації. Т. II. Київ, 2004. С. 104–105.

<sup>25</sup> Ї ж. С. 105.

венглінським (тодішнім директором Уманського музею) відкрив поселення середнього етапу трипільської культури біля села Красноставка на узвишші, яке омивалося притокою ріки Руда<sup>26</sup>. У 1936–1940 рр. він продовжив археологічне вивчення Уманщини<sup>27</sup>.

У 1925 р. для організації і проведення досліджень трипільської культури була створена Трипільська комісія Всеукраїнського археологічного комітету. До складу цієї комісії на початку її діяльності увійшли академік М. Біляшівський, В. Козловська (голова), П. Курінний (секретар), М. Рудинський. До участі в її роботі були запрошені В. Данилевич, Є. Кричевський, М. Макаренко, С. Магура, Л. Кістяківський, В. Юркевич, О. Якубовський. 15 січня 1926 р. дійсними членами комісії було обрано М. Болтенка (Одеса), С. Гамченка (Житомир), М. Якимовича (Умань)<sup>28</sup>. Оскільки М. Якимович згадується тут у прив'язці до Умані, то логічно припустити, що на той час він вже був постійним співробітником Уманського краєзнавчого музею. Можливо цьому свого часу посприяв секретар Трипільської комісії Петро Курінний, який у період 1917–1923 рр. очолював цей музей, а потім працював у Києві<sup>29</sup>.

У 1925–1928 рр. Мечислав Якимович здійснював розкопки пам'ятки трипільської культури в урочищі «Кизими» понад кручею на захід від села Захватівки (Червоний Кут) Тернівського району Уманської округи (нині – Вінницька область) і, як потім зазначав в 1930 р. у своїй статті,

«увесь здобутий археологічний матеріал» передано до Уманського музею<sup>30</sup>.

Організаційному оформленню краєзнавчого руху в Україні, зокрема й на Черкащині, сприяло проведення 28–31 травня 1925 р. в Харкові Першої Всеукраїнської краєзнавчої конференції. В ній взяли участь 75 делегатів – представників 22 осередків з усіх регіонів України<sup>31</sup>. У зверненні конференції до краєзнавчих організацій йшлося: «Всеукраїнська конференція з краєзнавства була першою спробою виявити краєзнавчі сили УСРР, зробити перший підсумок досягнень, здобутих уже в краєзнавчій роботі, з'ясувати умови роботи та перспективи її, об'єднати краєзнавчі сили України. Конференція показала силу і життєдайність краєзнавчого руху»<sup>32</sup>.

Конференція підсумувала роботу і узагальнила досвід краєзнавчих осередків та надала краєзнавчому руху більш організованого і системного характеру. Створений при Народному комісаріаті освіти Український комітет краєзнавства почав відігравати головну роль у розвитку усіх напрямів краєзнавства<sup>33</sup>.

Пожвавленню краєзнавчої роботи у другій половині 1920-х рр. сприяло створення «Кабінету виучування Уманщини» при Уманському округовому музеї. До участі в роботі цього кабінету залучалися місцеві краєзнавці, викладачі аграрного і педагогічного технікумів, працівники окружної інспектури народної освіти і земвідділу. Журнал «Краєзнавство» у 1928 р. зазначав, що «організація Кабінету дає надію, що

<sup>26</sup> Цвек О. В. Красноставка // Енциклопедія трипільської цивілізації. Т. II. Київ, 2004. С. 261–262.

<sup>27</sup> Яненко А. С. Музеї Київщини і Житомирщини та їх участь в археологічних дослідженнях регіону в 1945–1946 рр. (за матеріалами архіву М. Я. Рудинського) // Сіверщина в історії України. 2014. Вип. 7. С. 307.

<sup>28</sup> Нестуля О. Становлення Всеукраїнського Археологічного комітету ВУАН: (середина 1920-х років); відп. ред. П. П. Толочко. Полтава: Вид. центр «Археологія», 1997. С. 44.

<sup>29</sup> Грінченко В. Г. Мечислав Якимович: сторінки наукової біографії. Zaporizhzhia Historical Review. 2020. Vol. 2(54). URL: file:///C:/Users/1/Downloads/934-Article%20Text-1624-2-10-20220622.pdf

<sup>30</sup> Якимович М. Археологічні дослідження біля с. Захватівки (Червоний Кут) Тернівського р. Гуманської окр. з рр. 1925–1928 // Хроніка археології та мистецтва. 1930. Ч. 1. С. 37–40. Режим доступу: URL: [https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakymovych\\_Mechyslav/Arkheolohichni\\_doslidy\\_bilia\\_s\\_Zakhvativky\\_Chervoniy\\_Kut\\_Ternivskoho\\_r\\_Humanskoj\\_okr\\_z\\_rr\\_19251928.pdf](https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakymovych_Mechyslav/Arkheolohichni_doslidy_bilia_s_Zakhvativky_Chervoniy_Kut_Ternivskoho_r_Humanskoj_okr_z_rr_19251928.pdf)

<sup>31</sup> Лазуренко В. М., Рубан С. Л. Становлення та розвиток краєзнавчого руху на Черкащині у другій половині 1920-х років // Актуальні питання у сучасній науці. № 8(14) 2023. С. 994.

<sup>32</sup> Проблема краєзнавства й принципи краєзнавчої роботи: Резолюція Всеукраїнської краєзнавчої конференції, що відбулася 28–31 травня в Харкові // Культура і Побут. 1925. № 21. 7 червня. С. 2.

<sup>33</sup> Лазуренко В. М., Рубан С. Л. Становлення та розвиток краєзнавчого руху на Черкащині у другій половині 1920-х років... С. 995.

розпочата краєзнавча робота не тільки не підупаде, а й матиме міцнішу базу і дасть змогу притягти до роботи як найбільші кола округи»<sup>34</sup>.

Важливе значення для розвитку краєзнавства в Україні мало започаткування у 1926 р. видання журналу «Краєзнавство». На його сторінках висвітлювалися теоретичні засади загальних питань краєзнавчої справи, її методика, публікувалися матеріали, що розкривали досвід роботи краєзнавчих осередків на місцях, публікувалася бібліографія<sup>35</sup>. Низка публікацій часопису присвячена роботі Уманського музею та краєзнавчій роботі в Уманській окрузі.

Наприкінці 1920-х і на початку 1930-х рр. розпочалося масове згортання краєзнавчого руху, спричинене переламом у суспільно-історичних науках та репресіями. Проте наукові розвідки у царин археології округних та державних музеїв у продовж нетривалого часу ще друкували. Ситуація почала суттєво змінюватись у другій половині 1930-х рр. Цей час позначився ідеологізацією музеїв, боротьбою з «буржуазним речознавством». Музейні установи остаточно перетворюються на засоби пропагандистської роботи, все більше втрачаючи значення науково-дослідних центрів.

Жертвою сталінських репресій став працівник Уманського музею М. І. Мельський, якому сумнозвісна «трійка»

при Київському облуправлінні НКВС УРСР 4 грудня 1937 р. винесла смертний вирок<sup>36</sup>. Зазнав репресій і був засуджений до найвищої міри покарання відомий дослідник Уманщини Теодосій Мовчанівський. 16 лютого 1938 року видано Постанову, в якій Т. М. Мовчанівському висунуто звинувачення за статтею 54-8, 54-11 КК УРСР (58 КК РСФСР) у причетності до «української націоналістическої організації, стоявшеї на терористических позиціях»<sup>37</sup>.

Отже, розвиток краєзнавчого руху на Уманщині у 1920-х рр. відбувався в умовах помітної лібералізації суспільно-політичного життя періоду українізації. Основним осередком розгортання краєзнавства і залучення до нього представників різних верств громадськості став округовий краєзнавчий музей. Учасниками краєзнавчого руху в більшості були освітяни як представники наймасовішого прошарку інтелігенції. Щодо змісту краєзнавчої роботи, то помітним є підтримуване владою зміщення акцентів на дослідження природних ресурсів та продуктивних сил регіону. Історичний напрям зводився переважно до археологічних та етнографічних розвідок. З кінця 1920-х років почалося згортання краєзнавчого руху. В умовах утвердження тоталітарного режиму зазнали репресій і краєзнавці Уманщини, а краєзнавство на довгі роки згасло.

## References

1. Barvinok, O. (2009). Zrodzhennia muzeinoho rukhu na Umanshchyni u pershii chverti XX st. *Rehionalni problemy ukraïnskoi istorii: zbirnyk naukovykh prats.* 2, 117–126. [in Ukrainian].
2. Hrinchenko, V. (2020). *Mechyslav Yakymovych: storinky naukovoi biohrafii. Zaporizhzhia Historical Review.* 2(54). Access mode: URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/download/934/873/> [in Ukrainian].
3. Lazurenko, V. M., Ruban, S. L. (2023). *Stanovlennia ta rozvytok kraieznavochoho rukhu na Cherkashchyni u druhii polovyni 1920-kh rokiv. Aktualnipytannia u suchasniinantsi.* 8(14), 990–1001. [in Ukrainian].
4. Lisovska, O. (2020). Sviashchennytska rodyna Movchanivskykh: kraieznaveets, arkheoloh ta hromadskiy diiach Teodosii Movchanivskiy. *Naukovizapysky. Serii: Istorii: zbirnyk naukovykh prats.* Vynnytsia : «TVORY». 33, 9–15. [in Ukrainian].

<sup>34</sup> Життя краєзнавчих організацій. Уманська округа // Краєзнавство. 1928. № 2–3. С. 56. Режим доступу: URL: [http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj\\_1928\\_2/kraj\\_1928\\_2.pdf](http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_1928_2/kraj_1928_2.pdf)

<sup>35</sup> Лазуренко В. М., Рубан С. Л. Становлення та розвиток краєзнавчого руху на Черкащині у другій половині 1920-х років... С. 997.

<sup>36</sup> Краєзнавці Черкащини : біобібліографічний довідник / упоряд.: В. М. Мельниченко, Г.М. Голиш. Черкаси : Вертикаль, видавець Кандич С.Г. 2016. С. 169.

<sup>37</sup> Лісовська О. Священницька родина Мовчанівських: краєзнавець, археолог та громадський діяч Теодосій Мовчанівський // Наукові записки. Серія: Історія : збірник наукових праць. Вінниця : «ТВОРИ», 2020. Вип. 33. С. 12.

5. Melnychenko, V. (2010). *Kraieznavstvo Cherkashchyny: storinky istorii*. Cherkasy : Vertykal [in Ukrainian].
6. Nabok, L. (2013). Istoriiia muzeinoi spravy Cherkashchyny 1921–1931 rr. *Pereiaslavskyyi litopys*. 4, 3–8. [in Ukrainian].
7. Nestulia, O. (1997). *Stanovlennia Vseukrainskoho Arkheolohichnogo komitetu VUAN: (sередyna 1920-kh rokiv)*. Poltava: Vyd. tsentr «Arkheolohiia» [in Ukrainian].
8. Opatskyi, I. *Petro Kurinnyi – zasnovnyk Umanskoho kraieznavchoho muzeiu*. Access mode: URL: [https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8551/1/Opatskiy\\_I.pdf](https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/8551/1/Opatskiy_I.pdf) [in Ukrainian].
9. Yakubenko, O. (2004). Volodymyrivka. *Entsyklopediia trypil'skoi tsyvilizatsii*. T. II. Kyiv. S. 104–105. [in Ukrainian].
10. Yanenko, A. (2014). *Muzei Kyivshchyny i Zhytomyrshchyny ta yikh uchast v arkhеolohichnykh doslidzhenniakh rehionu v 1945–1946 rr. (za materialamy arkhivu M. Ya. Rudynskoho)*. *Sivershchyna v istorii Ukrainy*. 7, 304–311 [in Ukrainian].

DOI: 10.15407/kraieznavstvo2024.02.196

УДК 908(477.46)-043.86«1990»](045)

**Ольга Лісовська** (м. Умань)

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини  
E-mail: lisovskaolya@ukr.net  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6290-7869>

**Ольга Скус** (м. Умань)

кандидатка історичних наук, професорка кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини  
E-mail: solhav2018@gmail.com  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5063-451X>

## Краєзнавчий рух на Уманщині в 1990-ті роки: досвід, проблеми

В статті, на основі опрацювання широкого кола джерел та літератури, досліджується розвиток краєзнавства на Уманщині в роки незалежності України. З'ясовуються форми та методи краєзнавчої роботи, розкривається внесок у дослідження історії краю краєзнавців-аматорів та науковців, узагальнюється набутий досвід. Автори приходять до висновку, що краєзнавство на Уманщині у 1990-х роках розвивалося на основі тісного поєднання його наукових і громадських форм. В утвердженні сучасних наукових засад дослідження регіональної історії, провідну роль взяли на себе науковці вищих навчальних закладів, музеї та бібліотеки, заклади освіти. Важливу роль у координації краєзнавчої роботи відіграла Уманська організація Національної спілки краєзнавців України.

Розвиток краєзнавства на Уманщині в 1990-х роках характеризувався урізно-манітненням напрямків та форм дослідницько-пошукової роботи і сформував основу подальших наукових краєзнавчих досліджень краю в XXI столітті.

**Ключові слова:** краєзнавчий рух, Уманщина, Уманський краєзнавчий музей, пам'яткоохоронна робота, національне відродження.